

Η ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΕΝ ΤΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. Η Δημιουργία

Ὁ Θεός ἐδημιούργησε τόν κόσμον καί τόν ἄνθρωπον διά τοῦ λόγου Του, "ἐκ τοῦ μηδενός" καί "ἐν χρόνῳ", ἐδημιούργησε δέ αὐτά "καλά λίαν". "Ἐκτισεν" αὐτά διά τοῦ Υἱοῦ-Λόγου, γι' αὐτό καί στήν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολή του ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφει ὅτι "ἐν αὐτῷ (δηλαδή, τῷ Υἱῷ) ἐκτίσθησαν τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καί τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὀρατά καί τὰ ἀόρατα" καί συμπληρώνει: "τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καί εἰς αὐτόν ἔκτισται καί αὐτός ἐστίν πρό πάντων καί τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε (συγκρατοῦνται)" (α' 16-17). Προκύπτει λοιπόν ὅτι "ὁ κόσμος οὔτε ἐξ ἑαυτοῦ ἐγένετο οὔτε αἰωνίως ὑφίσταται, ἀλλ' εἶνε προϊόν τῆς σοφίας, τῆς δυνάμεως καί τῆς θελήσεως τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, διά μόνου τοῦ λόγου αὐτοῦ συντελεσθεῖς"¹.

Τήν πίστη καί τήν ἔννοια τῆς δημιουργίας τῶν πάντων ὑπό τοῦ Θεοῦ συνοψίζει ὁ Ἀπ. Παῦλος σέ λίγες λέξεις στήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή του γράφοντας: "ὅτι ἐξ αὐτοῦ καί δι' αὐτοῦ καί εἰς αὐτόν τὰ πάντα" (ια' 36).

Μόνο στήν πίστη περί Θεοῦ Δημιουργοῦ καί στήν δημιουργική του ἐνέργεια μπορεῖ νά στηριχθῆ ἡ ἔννοια τῆς σωτηρίας τοῦ ἄνθρώπου, τοῦ θαύματος, τῆς ἀνακαινίσεως τῆς φύσεως καί τῆς τελειώσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Χριστιανική πίστη διακρίνει τόν Δημιουργό Θεό ἀπό τόν κτιστό κόσμο, ξεχωρίζει τό ἄκτιστο καί ἄτρεπτο ἀπό τό κτιστό καί τρεπτό. Ἔτσι, διαφυλάσσει ἀλώβητη τήν ὀρθή ἔννοια περί Θεοῦ "ὡς ὑπερκειμένου τῆς ὕλης καί τοῦ γίγνεσθαι", ἀλλά καί τοῦ κόσμου "ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπολύτως ἐξαρτημένου".

Ἡ πίστη αὐτή τοῦ Χριστιανοῦ τόν διαφοροποιεῖ πρωτίστως ἀπό τήν θεωρία τῆς αὐτόματης γενέσεως τοῦ κόσμου σάν ἀποτελέσματος τῆς τύχης, τῆς μοίρας, τοῦ "αὐθύπαρκτου". Ἐπίσης ἀπό τόν

¹ Ἀνδρούτσου Χρ., Δογματική τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1956, σελ. 93.

πανθεισμό, ο οποίος κηρύσσει ότι Θεός και κόσμος είναι Έν Όλον, (ένα και τό αυτό, βλέπε παλαιότερες δοξασίες των αρχαίων ειδωλολατρών και των συγχρόνων ομάδων της "Νέας Έποχής"). Τέλος, τόν διαφοροποιεί από την λεγόμενη "διαρχία" (Πλάτων) σύμφωνα προς την οποία ο Θεός έμορφοποίησε μόνο και διεκόσμησε τόν κόσμο, αλλά δέν τόν έδημιούργησε².

Πρέπει ακόμη νά συμπληρώσουμε ότι ο Θεός έδημιούργησε τόν κόσμο από αγαθότητα και αγάπη, έλευθέρως και όχι έξ ανάγκης. Αύτης της αγαθότητος του Θεού είναι έξάγγελος και ύμνη-τής ή ίδια ή δημιουργία Του και ιδιαίτερα τά λογικά όντα. "Οί ούρανοί διηγοϋνται δόξαν Θεού, ποιήσιν δέ χειρών αυτού αναγγέλλει τό στερέωμα" (Ψαλμ. ιη' 1). Όλα τά δημιουργήματα και κατά ιδιαίτερον τρόπον τό "κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν" Αύτου δημιουργηθέν, ο λογικός και έλεύθερος άνθρωπος έκδηλώνουν, αποκαλύπτουν και αντικατοπτρίζουν τίς θεϊες ιδιότητες και τελειότητες και όλα αυτά αποτελοϋν την δόξαν του Θεού.

Πολύ παραστατικά διατυπωμένη βρίσκομε την πίστη αυτή της Έκκλησίας στους λόγους του Απ. Παύλου στον Άρειο Πάγο: "ο Θεός ο ποιήσας τόν κόσμο και πάντα τά έν αυτό, οϋτος ούρανοϋ και γης Κύριος ύπάρχων οϋκ έν χειροποιήτοις ναοίς κατοικεί... αυτός διδούς πᾶσι ζωήν και πνοήν και τά πάντα· έποίησέ τε έξ ενός αίματος πᾶν έθνος ανθρώπων... ζητεϊν τόν Κύριον, εί άρα γε ψηλαφήσειαν αυτόν και εϋροιεν και γε οϋ μακράν από ενός έκάστου ήμῶν ύπάρχοντα. Έν αυτό γάρ ζῶμεν και κινούμεθα και έσμέν" (Πράξ. ιζ' 24-28).

Μέσα σ' αυτές τίς λίγες, αλλά δυνατές και περιεκτικές λέξεις του Απ. Παύλου αποκαλύπτεται ή παντοδύναμη δημιουργική δύ- ναμη και ένέργεια του Θεού, ή ιδιαίτερη φροντίδα και πρόνοια μέ την οποία έδημιούργησε τά όντα και ή δυνατότητα πού έδωσε στα λογικά έξ αυτών νά "ψηλαφίσουν" και νά "εϋρουν" Αύτόν, έξω από τόν έαυτόν τους ύπάρχοντα, "οϋ μακράν έκάστου", πάντως έκτός αυτών, απείρως δέ διαφέροντα άπ'αυτά κατ'ούσίαν. Περαιτέρω αποκαλύπτεται ή πανταχοϋ παρουσία του Θεού και ή υπό την άγρυπνη και πατρική Αύτου

² Πρβλ. αυτόθι.

πρόνοια ύπαρξιακή κατάσταση τῶν ὄντων ἐφ' ὅσον "ἐν αὐτῷ ζῶμεν καί κινούμεθα καί ἐσμέν".

2. Ἡ Πρόνοια τοῦ Δημιουργοῦ

Ἐφ' ὅσον ὁμως ὁ Θεός εἶναι ὁ Δημιουργός τῶν πάντων εἶναι ἀναγκαῖον, κατά τόν Ἁγ. Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, ὁ Ἴδιος νά εἶναι καί ὁ Συντηρητής καί ὁ Προνοητής πάντων: "Διότι εἶναι ἀνάγκη ὁ ἴδιος νά εἶναι δημιουργός καί προνοητής τῶν ὄντων· λοιπόν οὔτε ἀρμόζει οὔτε ὑπάρχει λογική ἀκολουθία ἄλλος νά εἶναι δημιουργός τῶν ὄντων καί ἄλλος προνοητής· ἐπειδή ἔτσι καί οἱ δύο παρουσιάζουν ὁπωσδήποτε ἀδυναμίαν, ὁ ἕνας εἰς τήν δημιουργικότητα καί ὁ ἄλλος εἰς τήν πρόνοιαν. Ὁ Θεός λοιπόν εἶναι ὁ δημιουργός καί ὁ προνοητής καί ἡ δημιουργική καί συντηρητική καί προνοητική δύναμις του εἶναι ἡ ἀγαθή του θέλησις· "Πάντα γάρ ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καί ἐν τῇ γῆ" (Ψαλμ. 134, 6), καί κανεῖς δέν ἀντεστάθη εἰς τό θέλημά του (Ρωμ. 9, 19). Θέλησε νά δημιουργηθοῦν τά σύμπαντα, καί ἐδημιουργήθησαν· θέλει νά ὑπάρ-χη ὁ κόσμος, καί ὑπάρχει, καί γίνονται ὅλα ὅσα θέλει"³. Καί ὁ Θεοδώρητος Κύρου χαρακτηρίζει "τόν τῶν ὄλων Θεόν οὐ μόνον δημιουργόν, ἀλλά καί κηδεμόνα καί πρύτανιν καί κυβερνή-την τῶν ὄλων"⁴.

Τί ἐννοοῦμε ὁμως λέγοντας "Πρόνοια" τοῦ Θεοῦ γιά τόν κό-σμο καί τόν ἄνθρωπο; Ὁ Ἁγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δίδοντας τόν ὀρισμό της λέει: "Πρόνοια λοιπόν εἶναι ἡ φροντίς πού δεικνύει ὁ Θεός διά τά ὄντα. Ἐπίσης· πρόνοια εἶναι ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ, χάρις εἰς τήν ὁποῖαν ὅλα τά ὄντα ἐκπληρώνουν τόν κατάλληλον προορι-σμόν. Ἐάν μάλιστα ἡ πρόνοια εἶναι θέλησις τοῦ Θεοῦ, εἶναι τελείως ἀπαραίτητον, σύμφωνα μέ τόν ὀρθόν λόγον, ὅλα ὅσα γίνονται μέ τήν πρόνοιαν, νά γίνωνται ὠραιότατα καί θεοπρεπέστατα καί ὅσον δέν γίνεται καλύτερα"⁵.

³ "Ἐκδόσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, διά τήν Πρόνοιαν, Β' (29) 43, ἐκδ. "Γρηγόριος Παλαμᾶς", σελ. 265.

⁴ "Αἰρετικῆς κακομυθίας ἔλεγχος", ΜΓ, 83 στ. 484.

⁵ Τ. Δαμασκηνοῦ, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 263.

Τόν ἴδιο ὀρισμό δίνει καί ὁ Νεμέσιος Ἐδέσσης (451 μ.Χ.): "Ὡς τήν ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένην ἐπιμέλειαν καί ὡς βούλησιν Θεοῦ δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τήν πρόσφορον διεξαγωγήν λαμβάνει"⁶.

Ὁ δογματολόγος τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα Χρῆστος Ἀνδροῦτσος δίδει τόν ἐξῆς ὀρισμό τῆς Προνοίας: "Ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δι' ἣς ἐπιβλέπει τόν κόσμον, καλεῖται καθόλου πρόνοια, περιλαμβάνουσα τήν συντήρησιν τοῦ κόσμου, καθόσον ὁ Θεός μεριμνᾷ καί ἐνεργεῖ πρός συντήρησιν τῶν δημιουργημάτων, καί τήν κυβέρνησιν τήν ἰδίως καλουμένην πρόνοϊαν, καθόσον ὁ Θεός κατευθύνει τόν κόσμον εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου αὐτοῦ σκοποῦ"⁷.

Ὁ κόσμος, δηλαδή, ὅπως ὀφείλει τήν ὑπαρξή του στήν Θεία δύναμη καί ἀγαθότητα, ἔτσι καί κατά τήν πορεία του πρός τόν ὑψιστο σκοπό του, πού εἶναι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ μέσα στήν μακαριότητα τῶν ὄντων τελεῖ ὑπό τήν διεύθυνση τῆς Θείας προνοίας, ὅ,τι στήν Γραφή ὀνομάζεται "δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου".

Ὁ κόσμος καί μάλιστα ἡ κορωνίδα αὐτοῦ, ὁ "κατ' εἰκόνα Θεοῦ" πλασθεῖς ἄνθρωπος, ὡς πεπερασμένα, σχετικά, κτιστά καί τρεπτά ὄντα, δέν ἔχουν τήν ὑπαρξή τους "ἀφ' ἑαυτῶν". Γι' αὐτό καί πρός ἐπιτέλεση τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τους βρίσκονται σέ πλήρη ἐξάρ-τιση ἀπό τόν Θεόν καί ἔχουν ἀνάγκη τῆς Θείας δυνάμεως, τήν ὁποία πλουσιοπάροχα τούς παρέχει μέ ἀγάπη ὁ Δημιουργός. Λέει ἡ Σοφία Σολομῶντος: "ἀγαπᾷς γάρ τὰ ὄντα πάντα, καί οὐδέν βδελύσσης ὧν ἐποίησας, οὐδέ γάρ ἄν μισῶν τι κατεσκεύασας. Πῶς δέ ἔμεινεν ἄν τι, εἰμή σύ ἠθέλησας; ἢ τό μή κληθέν ὑπό σοῦ διετηρήθη; Φείδῃ δέ πάντων, ὅτι σά ἐστίν" (ια' 24-26).

Τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ "ἐπιφέρεται" ἄνωθεν τῆς δημιουργίας καί δίνει σ' αὐτήν "ζωήν καί πνοήν καί τὰ πάντα". Ἐάν σταματήσῃ αὐτή ἡ προνοητική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ τότε τίποτε δέν μπορεῖ νά διατηρηθῇ στήν ὑπαρξή. "Ἄντανελεῖς τό πνεῦμα αὐτῶν καί ἐκλεί-ψουσι καί εἰς τόν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι" (Ψαλμ. ργ' 29). Αὐτό διδάσκει καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μέ ἄλλες λέξεις στούς Κολασσαεῖς, ὅταν λέει ὅτι: "τά πάντα ἐν αὐτῷ (ἐν

⁶ "Περί Προνοίας", ΜG, 50, στ. 792-793.

⁷ Ἀνδροῦτσου Χρ., μν. ἐργ. σελ.112.

τῷ Χριστῷ) συνέστηκε (συγκρατοῦνται)" (Κολ. α' 17). "Ἄν λοιπόν, λέει ὁ ἱ. Χρυσόστομος, δέν ὑπάρχει Θεός πού τά ἐπιβλέπει αὐτά, αὐτός ὁ λόγος ἀποδείχνεται λάθος ἀπό κάθε μεριά. Διότι δέν εἶναι δυνατό νά μήν ὑπάρχει πρόνοια σέ τόση τάξη πού ὑπάρχει στόν κόσμο. Ἄν δέν ὑπάρχει Θεός, πῶς κρατιῶνται στήν θέση τους ὅλα αὐτά; Κι ἂν ὑπάρχει, πῶς ἀδιαφορεῖ γι' αὐτά; (Κι ἂν αὐτός τά ἐδημιούργησε, πρόσεξε τήν ἀσέβεια, καί τή βλαστήμια πόση μεγάλη εἶναι.) μ' ἂν δέν τά ἐδημιούργησε, κι ἔγιναν μόνα τους καί ἀδιαφορεῖ γι' αὐτά, πάλι τό ἔγκλημά του δέν εἶναι πιό μικρό. Βλέπεις πόσο στενά πιέζε-ται ὁ διάβολος, ὅταν ὀδηγῇ τούς ἀνθρώπους στή μανία ἐναντίον τοῦ Κυρίου;"⁸.

3. Τί διδάσκει ἡ Ἁγία Γραφή

Τήν διδασκαλία αὐτή περί Θείας Προνοίας συναντοῦμε πολλάκις στήν Ἁγία Γραφή, Παλαιά καί Καινή Διαθήκη. Ὁ Θεός, μετά τήν δημιουργία τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου, δέν ἔπαυσε νά ἐνδιαφέρεται, νά μεριμνᾷ καί νά προνοῇ γιά τά δημιουργήματά Του.

α) Παλαιά Διαθήκη

Μερικοί προσπάθησαν νά παρερμηνεύσουν τό χωρίον Γένεσις β' 2 ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ Θεός μετά τήν δημιουργία ἔπαυσε ἤθελεν νά ἀσχολεῖται μ' αὐτήν. Λέει τό χωρίον αὐτό: "συνετέλεσεν ὁ Θεός ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ τά ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε, καί κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἀπό πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ". Οἱ Πατέρες ἐρμηνεύοντας τό χωρίο αὐτό ὑπογραμμίζουν ὅτι ἡ κατάπαυση αὐτή τοῦ Θεοῦ δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνεται ὑπό τήν ἔννοια τῆς πλήρους ἀδιαφορίας τοῦ Θεοῦ γιά τήν δημιουργία Του, ἀλλά ὑπό τήν ἔννοια τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς δημιουργίας τῶν εἰδῶν τῶν ὄντων. Δέν πρέπει, δηλαδή, νά ἐννοοῦμε, σύμφωνα μέ τόν Κλήμεντα τόν Ἀλεξανδρέα, ὅτι "πέπαυται ποιεῖν (ἐνεργεῖν) ὁ

⁸ Γωάν. Χρυσόστομος, Λόγ. Ε', Περί Μοίρας καί Προνοίας, σελ.292.

Θεός", γενικῶς, ἀλλά ὑπό τήν ἔννοια ὅτι ἔπαυσε πλέον ὁ Θεός νά δημιουργῆ νέα εἶδη ποιημάτων⁹.

Στή συνέχεια, μέσα ἀπό τήν μεγαλειώδη διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, στήν ὁποία βρίσκομε τόν Θεόν πάντοτε καί πανταχοῦ παρόντα καί μεριμνῶντα γιά τόν λαό Αὐτοῦ καί τά τέκνα Του, θά ἀναφέρωμε μερικά ἀπό τά σπουδαιότερα καί πιό χαρακτηριστικά χωρία.

Στόν Ψαλμ. ριβ' ὁ Θεός χαρακτηρίζεται ὡς "ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καί τά ταπεινά ἐφορῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καί ἐν τῇ γῆ, ὁ ἐγείρων ἀπό γῆς πτωχόν καί ἀπό κοπρίας ἀνυψῶν πένητα τοῦ κα-θίσαι αὐτόν μετὰ ἀρχόντων, μετὰ ἀρχόντων λαοῦ αὐτοῦ· ὁ κατοικί-ζων στεῖραν ἐν οἴκῳ, μητέρα ἐπί τέκνοις εὐφραينوμένην" (στ. 5-9).

Στόν Ψαλμ. λγ' διαβάζομε: "Ὁφθαλμοί Κυρίου ἐπί δικαίους, καί ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. Πρόσωπον δέ Κυρίου ἐπί ποιοῦν-τας κακά τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τό μνημόσυνον αὐτῶν. Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καί ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτῶν, καί ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐρρύσατο αὐτούς. Ἐγγύς Κύριος τοῖς συντετριμμέ-νοις τήν καρδίαν καί τούς ταπεινοῦς τῷ πνεύματι σώσει. Πολλάί αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καί ἐκ πασῶν αὐτῶν ρύσεται αὐτούς ὁ Κύριος. Φυλλάσσει Κύριος πάντα τά ὅστα αὐτῶν, ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντρι-βήσεται. Θάνατος ἀμαρτωλῶν πονηρός, καί οἱ μισοῦντες τόν δίκαιον πλημμελήσουσι. Λυτρώσεται Κύριος ψυχάς δούλων αὐτοῦ, καί οὐ μή πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτόν" (στ. 16-23).

Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι ὁ Κύριος ἔχει στραμμένο τό βλέμμα Του στούς δικαίους, καί εἰσακούει αὐτῶν. Εἶναι ἐγγύς στούς ταπεινοῦς καί ρύεται (λητρώνει) τούς δικαίους ἀπό τίς θλίψεις τους, φυλλάσσει τήν ἀκεραιότητά τους καί λυτρώνει αὐτούς πού ἐλπίζουν ἐπ' Αὐτόν. Πολλαπλῶς καί πολυειδῶς ἀποκαλύπτεται ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ.

Στόν Ψαλμό νδ' σημειώνει ὁ Ψαλμωδός: "ἐπίρριψον ἐπί Κύριον τήν μέριμνάν σου καί αὐτός σέ διαθρέψει· οὐ δώσει εἰς τόν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ" (στ. 23).

Στόν ρμδ' Ψαλμό ὁ Προφητάναξ Δαυίδ λέγει: "Οἱ ὀφθαλμοί πάντων εἰς σέ ἐλπίζουσι καί σύ δίδως τήν

⁹ Βλ. παρά Τρεμπέλα Παν., Δογματική, τόμ. 1, σελ. 359.

τροφήν αὐτῶν ἐν εὐκαι-ρίᾳ" (στ.15). Καί συμπληρώνει: "Ἐάν μή Κύριος φυλάξη πόλιν, εἰς μάτην ἠγγρύπησεν ὁ φυλάσσων" (Ψαλμ. ρκστ' 1).

Τέλος, ὁ πγ' Ψαλμός (ὁ Προοιμιακός τοῦ Ἑσπερινοῦ) εἶναι ἕνας ὕμνος στή μέριμνα καί στήν φροντίδα τοῦ Θεοῦ γιά ὀλόκληρη τήν δημιουργία Του, λογική καί ἄλογη:

"Ὁ ἐξαποστέλλων πηγᾶς ἐν φάραγξιν, ἀνά μέσον τῶν ὀρέων διελεύσονται ὕδατα" (στ.10).

"Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερώων αὐτοῦ, ἀπό καρποῦ τῶν ἔργων σου χορτασθήσεται ἡ γῆ, ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι καί χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς καί οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου. Τοῦ ἰλαρῦναι πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ καί ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει" (στ.13-15).

"Πάντα πρός σέ προσδοκῶσι δοῦναι τήν τροφήν αὐτοῖς εἰς εὐκαιρον, δόντος σου αὐτοῖς συλλέξουσιν. Ἀνοίξαντός σου τήν χεῖρα τά σύμπαντα πλησθήσονται χρησιότητος. Ἀποστρέψαντος δέ σου τό πρόσωπον ταραχθήσονται. Ἀντανελεῖς τό πνεῦμα αὐτῶν καί ἐκλείψουσι καί εἰς τόν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τό πνεῦμα σου, καί κτισθήσονται καί ἀνακαινιεῖς τό πρόσωπο τῆς γῆς . . . . Ὁ ἐπιβλέπων ἐπί τήν γῆν καί ποιῶν αὐτήν τρέμειν, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καί καπνίζονται" (στ. 27-32).

Κι ἐδῶ ὁ Ψαλμωδός διαπιστώνει καί ὕμνεῖ τήν ἀνεξάντλητη Πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὅποιος "ἐξαποστέλλει τὰς πηγᾶς", "ποτίζει τὰ ὄρη", "ἐξανατέλλει χόρτον" καί "ἄρτον ἐκ τῆς γῆς" καί διατρέφει τόν ἀνθρώπου μέ ἄρτον καί οἶνον. Ἀκόμη γεμίζει τὰ σύμπαντα πλουσιοπάροχα μέ χρησιότητα, "ἐξαποστέλλει τό πνεῦμα Του" καί συγκροτοῦνται, ἀλλά καί ἀνακαινίζονται τά πάντα ἐπάνω στήν γῆ. Ὅλα τά ὄντα προσδοκοῦν ἀπ' Αὐτόν "πνοήν καί ζωήν καί τὰ πάντα". Ἄλοῖμονον δέ ἂν ἀποστρέψει τό πρόσωπόν Του ἀπό τὰ δημιουργήματά Του. Διότι τότε τά πάντα θά "ταραχοῦν", θά "ἐκλείψουν" καί θά ἐπιστρέψουν "εἰς τόν χοῦν" εἰς τήν μή ὑπαρξη. Γι' αὐτό καί ὅταν ὁ Κύριος ἐπιβλέπει ἐπί τήν γῆν αὐτή "τρέμει" καί τὰ ὄρη καπνίζουν ἀπό τήν Πανσθενουργό Δύναμη τοῦ Προνοητοῦ Θεοῦ.

Τήν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ διδάσκει καί ἡ Σοφία Σολομῶντος:

"ού γάρ υποστελεῖται πρόσωπον ὁ πάντων δεσπότης, οὐδέ ἐντραπήσεται μέγεθος, ὅτι μικρόν καί μέγαν αὐτός ἐποίησεν ὁμοίως τε προνοεῖ περί πάντων" (στ' 7). Καί ἄλλοῦ: "Σὺ δέ δεσπόζων ἰσχύος ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις καί μετὰ πολλῆς φειδοῦς διοικεῖς ἡμᾶς· πάρεστι γάρ σοι, ὅταν θέλης, τό δύνασθαι" (ιβ' 18). Ἐπίσης: "Ἡ δέ σή, πάτερ, διακυβερνᾷ πρόνοια, ὅτι ἔδωκας καί ἐν θαλάσῃ ὁδόν καί ἐν κύμασι τρίβον ἀσφαλῆ, δεικνύς ὅτι δύνασαι ἐκ παντός σώζειν, ἵνα κἂν ἄνευ τέχνης τις ἐπιβῆ" (ιδ' 3-4).

Τέλος, παραμένοντας στήν Παλαιά Διαθήκη, βλέπομε νά προνοῆ ὁ Θεός γιά τόν περιούσιο λαό Του στήν Αἴγυπτο, στήν πορεία του πρός τήν Χαναάν, στήν Χαναάν τήν ἴδια. Νά ἐκδηλώνει τήν πρόνοιά Του γιά τόν μελλοντικό Βασιλέα Δαυίδ στήν περίοδο πού ἐδιώκετο ἀπό τόν Σαούλ κλπ.

β) Καινή Διαθήκη

Ἡ Καινή Διαθήκη εἶναι μιά συνεχῆς καταγραφή τῆς καθ' ὑπερβολήν ἐκδηλώσεως τῆς Προνοίας τοῦ Θεοῦ γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Αὕτη ἢ ἴδια ἢ Ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε ἡ ὑψίστη ἔκφραση τῆς Πρόνοιας τοῦ Θεοῦ γιά τήν σωτηρία τοῦ ἐκπεσόντος λογικοῦ δημιουργήματός Του, τό ὁποῖο ἀπό μόνο του δέν ἦταν δυνατόν νά σωθῆ. Στήν Καινή Διαθήκη ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐπεκτείνεται, ὄχι μόνον στίς λεπτομέρειες τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀλλά καί πάνω στά λοιπά δημιουργήματά Του, ἐμψυχα καί ἀψυχα, ὅπως εἶναι "τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ" καί "τά κρίνα τοῦ ἀγροῦ".

Ἐκεῖνο πού ἐπί πλέον ἀποκαλύπτεται στήν Καινή Διαθήκη εἶναι ὅτι Ἐκεῖνος πού ἐδημιούργησε τά πάντα καί πού προνοεῖ γιά τά πάντα ἦταν καί εἶναι ὁ Υἱός, "ὁ φέρων τά πάντα τῷ ρήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ" (Ἐβρ. α' 3). "Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τά πάντα ἐν τοῖς οὐρανοῖς καί ἐπί τῆς γῆς, τά ὀρατά καί τά ἀόρατα.... τά πάντα δι' αὐτοῦ καί εἰς αὐτόν ἐκτισται... καί τά πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν (συγκρατοῦνται)" (Κολ. α' 16-17).

Ἐπαναλαμβάνομε ἐδῶ αὐτό πού ἤδη ἀναφέραμε πιό πάνω, δηλαδή τούς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου

στόν Ἄρειο Πάγο, ὅτι "ἐν αὐτῷ (τῷ Θεῷ) ζῶμεν καί κινούμεθα καί ἐσμέν" (Πράξ. ιζ' 28). Τίποτε ἀπό τό εἶναι μας, τόν βίο καί τήν ζωή μας, τίς πράξεις καί τίς κινήσεις μας, τά ἔργα μας, δέν μπορεῖ νά νοηθῆ ὅτι θά συμβῆ μακράν καί χωρίς τήν πανταχοῦ Παρουσία καί τήν ἀγαθή Πρόνοια τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος προτρέπει τούς πιστούς: "πᾶσαν τήν μεριμναν ὑμῶν ἐπιρρίψαντες ἐπ' αὐτόν, ὅτι αὐτῷ μέλλει περί ὑμῶν" (Α' Πέτρ. ε' 7). Εἶναι αὐτό πού τόσο συχνά ἐπαναλαμβάνομε σάν αἴτημα στίς πρός τόν Θεόν δεήσεις μας κατά τήν Θεία Λειτουργία: "ἐαυτούς καί ἀλλήλους καί πᾶσαν τήν ζωήν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθώμεθα".

Ὁ Ἰδιος ὁ Κύριος στήν ἐπί τοῦ Ὄρους Ὁμιλία Του εἶναι πολύ παραστατικός. Μεμφόμενος ἐκείνους πού ὑπολογίζουν στίς δικές τους μόνον δυνάμεις καί δυνατότητες καί ὑποβαθμίζουν τήν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ, χρησιμοποιεῖ εἰκόνες ἀπό τά φυτά ("κρίνα τοῦ ἀγροῦ") καί τά πουλιά ("πετεινά τοῦ οὐρανοῦ") γιά νά διδάξῃ τό μέγεθος καί τόν πλοῦτο τῆς ἀγαθότητος καί τῆς Προνοίας τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο. "Μή μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε καί τί πίητε, μηδέ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. Οὐχί ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστίν τῆς τροφῆς καί τό σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Ἐμβλέψατε εἰς τά πετεινά τοῦ οὐρα-νοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὔδέ θερίζουσιν οὔδέ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καί ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; Τίς δέ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπί τήν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Καί περί ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; Καταμάθετε τά κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνουσιν· οὐ κοπιῶσιν οὔδέ νήθουσιν· λέγω δέ ὑμῖν ὅτι οὔδέ Σολομών ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων. Εἰ δέ τόν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καί αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ θεός οὕτως ἀμφιένυσσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; Μή οὖν μεριμνήσητε λέγοντες· τί φάγωμεν; ἢ· τί πίωμεν; ἢ· τί περιβαλώμεθα; Πάντα γάρ ταῦτα τά ἔθνη ἐπιζητοῦσιν· οἶδεν γάρ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ὅτι χηρίζετε τούτων ἀπάντων. Ζητεῖτε δέ πρῶτον τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καί τήν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καί ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν" (Ματθ. στ' 25-33).

Στό θαυμάσιο αὐτό κείμενο μᾶς διδάσκει ὁ Κύριος ὅτι ὁ Θεός πού προνοεῖ ὥστε νά "τρέφει τά

πετεινά τοῦ οὐρανοῦ" καί νά "αὐξάνει τά κρίνα τοῦ ἀγροῦ" ντύνοντάς τα μέ τόση λαμπρότητα, ὥστε οὔτε ὁ Σολομών μέ ὅλη του τήν βασιλική μεγαλοπρέπεια δέν μποροῦσε νά συγκριθῆ μ' αὐτά, ὁ Ἴδιος προνοεῖ γιά τόν ἄνθρωπο πολύ περισσότερο, καθόσον ὁ ἄνθρωπος διαφέρει "πολλῶ μᾶλλον" αὐτῶν. Ὁ "πατήρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος" γνωρίζει τίς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων καί χορηγεῖ σ' αὐτούς πλουσιοπάροχα τά ἀναγκαῖα, ὄχι μόνον τά ὑλικά, ἀλλά καί τά πνευματικά. Ὁ Θεός πού ἐχάρισε στόν ἄνθρωπο τά ἀνώτερα ἀγαθά πού, εἶναι ἡ ζωή καί τό σῶμα, Αὐτός θά προνοήσῃ νά τοῦ δώσῃ καί τά κατώτερα πού εἶναι ἡ τροφή καί τό ἔνδυμα. Ἡ βασανιστική μέριμνα τοῦ Χριστιανοῦ γιά τήν ἐξασφάλιση τοῦ βίου του ἀναιρεῖ τήν ὀφειλομένη πίστη στήν ἀγαθή Πρόνοια τοῦ Θεοῦ, χωρίς τήν ὁποία οὐδεῖς ἐξ ἡμῶν "μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπί τήν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα". "Ταῦτα πάντα" ὁμως "προστεθήσεται ἡμῖν" ὅταν ζοῦμε μέσα στήν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ καί ζητοῦμε τά ἀνώτερα ἀγαθά πού εἶναι "ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ". Τότε αἰσθανόμαστε τήν παρουσία καί τήν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ στή ζωή μας καί ἡ ψυχή μας εὐλογεῖ Αὐτόν "Τόν εὐιλατεῦοντα πάσας τάς ἀνομίας (μας), Τόν ἰώμενον πάσας τάς νόσους (μας), Τόν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τήν ζωήν (μας)... Τόν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τήν ἐπιθυμίαν (μας)" (Ψαλμ. ργ' 3-4).

Χάρις στήν εἰδικώτερη πατρική πρόνοια τήν ὁποία ἔχει ὁ Θεός γιά μᾶς, ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι διαφέρομε "πολλῶν στρουθίων" "καί αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἡριθμημένοι εἰσί" (Ματθ. ι' 28) κατά τούς λόγους τοῦ Κυρίου μας. "Ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ Κυρίου συνάγεται, ὅτι ἡ ἐκδήλωσις τῆς θείας Προνοίας εἶναι πολλαπλῆ, πολυειδής καί πολύμορφος ἀναλόγως τῆς φύσεως τῶν διαφόρων ἀντικειμένων, ἐπί τῶν ὁποίων ἐκτείνεται ἡ ἐπιμέλεια αὐτῆς. Ἡ στοργική δηλαδή μέριμνα τοῦ Θεοῦ περιλαμβάνει μέν τά πάντα οὐχί ὁμως κατά τόν αὐτόν τρόπον καί κατά τό αὐτό μέτρον. Ἐάν τά κρίνα τοῦ ἀγροῦ ἀμφιέννυσι διά θελκτικοῦ ἐνδύματος, πολλῶ μᾶλλον ἐνδιαφέρεται περί τῆς ἐνδσεως τοῦ ἀνθρώπου. Καί ἐάν διατρέφῃ τά πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, πολλῶ μᾶλλον φροντίζει περί τῆς διατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου. Περί τῶν ἀνθρώπων οὐχί δέ καί περί τῆς ἀλόγου κτίσεως ἐβεβαίωσεν ὁ Κύριος, ὅτι "εὐδόκησεν ὁ πατήρ ἡμῶν

δοῦναι αὐτοῖς τὴν βασιλείαν" (Λουκ. ιβ' 32). Ἐάν δέ ἀνατέλλῃ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, περὶ τῶν ἐκλεκτῶν βεβαιοῦται, ὅτι δι' αὐτοῦς "κολοβωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι" τῆς θλίψεως"¹⁰.

4. Ἡ διδασκαλία τῶν Πατέρων

Κατὰ τὴν διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἄρνηση τῆς Θείας Προνοίας εἶναι ἄρνηση κάθε θρησκείας καὶ ἠθικῆς. Γιὰ τὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ κάνουν ἐκτενῆ λόγο πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ πρῶτοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Στὴ συνέχεια μεταφέρομε τὴν διδασκαλία μερικῶν ἐξ αὐτῶν.

Γράφει ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς: "Ἀναιρεθείσης (τῆς Θείας προνοίας) μῦθος ἢ περὶ τὸν Σωτῆρα οἰκονομία φαίνεται, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ οὐ κατὰ Χριστὸν φερομένων ἡμῶν. Ἡ γὰρ ἀκόλουθος Χριστῷ διδασκαλία καὶ τὸν δημιουργὸν ἐκθειάζει καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν κατὰ μέρος ἄγει"¹¹.

Ὁ μακαριστὸς Καθηγητὴς Παναγιώτης Τρεμπέλας, ἀναφερόμενος στό θέμα μας, ἐκθέτει τὴν διδασκαλία τῶν Πατέρων ὡς ἐξῆς: "Οὕτως ἐν τῷ Ποιμένι τοῦ Ἑρμᾶ διακηρύττεται, ὅτι "τό ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ βαστάζει τό σύμπαν ὀλόκληρον". Ὁ δέ Ἀθηναγόρας εὕρισκει ὡς συνεπές καὶ ὡς ἀναγκαίως ἀκόλουθον ἐκεῖνοι, οἵτινες παρεδέξαντο "ποιητὴν τὸν Θεὸν τοῦδε τοῦ παντός", ἐάν θέλουν νά παραμένουν εἰς τὰς ἀρχάς των, νά ἀναθέτουν τὴν τῶν γενομένων ἀπάντων, "φυλακὴν τε καὶ πρόνοιαν τῆ τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ δικαιοσύνη" καὶ νά μὴ θεωρῶσιν "μηδέν μήτε τῶν κατὰ γῆν, μήτε τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνεπιτρόπευτον μηδ' ἀπρονόητον", ἀλλὰ νά γνωρίζουν "ἐπὶ πᾶν ἀφανές ὁμοίως καὶ φαινόμενον μικρὸν τι καὶ μεῖζον διήκουσαν τὴν παρά τοῦ ποιήσαντος ἐπιμέλειαν· δεῖται γὰρ πάντα τὰ γενόμενα τῆς παρά τοῦ ποιήσαντος ἐπιμελείας, ἰδίως δέ ἕκαστον, καθ' ὃ πέφυκε καὶ πρὸς ὃ πέφυκε". Ὁ δέ Ἰουστῖνος ἀποκλείων τελείως τὴν εἰμαρμένην, ἐπικαλεῖται ὡς ἰσχυρὸν ὑπὲρ τῆς

¹⁰ Τρεμπέλα Παν., αὐτόθι, σελ. 362.

¹¹ "Στραματεῖς" I, 11, παράθεση ἀπὸ Ἀνδρούτσου Χρ., μν. ἐργ., σελ. 117.

Προνοίας τεκμήριον τὰς προφητείας, διὰ τῶν ὁποίων φανεροῦται ὁ Θεός προγινώσκων καί προδιατάσσων τὰ μέλλοντα καί προκαταγγέλλων διὰ τῶν προφητῶν τὰς σωτηρίους βουλὰς αὐτοῦ, τὰς ἐν καταλλήλῳ καιρῷ πραγματοποιηθησομένης. Ὁ Ἀντιοχείας Θεόφιλος ἐξ ἄλλου ἐτυμολογῶν τὴν λέξιν Θεός παρατηρεῖ, ὅτι "Θεός λέγεται καί διὰ τό θέειν, τό δέ θέειν ἐστί τό τρέχειν καί κινεῖν καί ἐνεργεῖν καί τρέφειν καί προνοεῖν καί κυβερνᾶν καί ζωοποιεῖν τὰ πάντα". Ἄλλὰ καί ὁ Εἰρηναῖος διακηρύττει, ὅτι ὁ Θεός ἔχει τὴν πρόνοιαν πάντων (*Providentiam habet Deus omnium*), θεωρεῖ δέ ἀναγκαῖον ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τυγχάνουν προνοίας καί κυβερνήσεως, ἐφ' ὅσον εἶναι λογικά καί δέν εἶναι ἀναίσθητα, νά γινώσκουν τόν προνοητὴν καί διοικητὴν πάντων. . . . . Ὁ δέ Ὡριγένης διδάσκει σαφῶς, ὅτι "διήκει ἢ ἐπισκοπὴ καί ἢ πρόνοια τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων" "καί πάντα μὲν περιέχει τὰ προνοούμενα ἢ πρόνοια καί περιείληφεν αὐτά, οὐχ ὡς σῶμα δέ περιέχον περιέχει", ὡς θὰ ἐξεδέχοντο τὰ συγγέοντα Θεόν καί κόσμον πανθεϊστικά συστήματα, "ἄλλ' ὡς δύνამεις θεία καί περιειληφυῖα τὰ περιεχόμενα".

»Ἐκ τῶν οἰκουμενικῶν διδασκάλων ὁ μὲν Μ. Ἀθανάσιος ὁμιλῶν περὶ τοῦ παντοδυνάμου καί παντελείου καί ἀγίου Λόγου τοῦ Πατρὸς παρατηρεῖ, ὅτι "πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας καί φωτίσας, τὰ τε φαινόμενα καί τὰ ἀόρατα πάντα εἰς ἑαυτὸν συνέχει καί συσφίγγει, μηδέν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπολελοιπῶς, ἀλλὰ πάντα καί διὰ πάντων καί ἕκαστον ἰδίᾳ καί ἀθρόως ὁμοῦ τὰ ὅλα ζωοποιῶν καί διαφυλάττων". Ὁ δέ θεῖος Χρυσόστομος δι' εἰκόνας λαμπρᾶς, ἐν τῇ ὁποίᾳ παραβάλλει τὴν "τοῦ Θεοῦ Πρόνοιαν" πρὸς "ποταμὸν εἰς μυρία σχιζόμενον μέρη τὴν ὑποκειμένην ἄρδιν χώραν", ὑποστηρίζει, ὅτι οὕτω καί αὕτη "πανταχόθεν ἐπιρρεῖ, δαψιλῶς φερομένη καί ροιζηδὸν ἐπιούσα καί πάντα πληροῦσα καί οὐκ ἀσφάλειαν παρέχει μόνον ἡμῖν καί βοήθειαν ἀρραγῆ, ἀλλὰ καί πνευματικὴν χαράν". Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερόν, ὅτι "οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ὃς οὐκ ἀπολύει τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας"¹² .

5. Αποκλείεται τό αὐτόματον καί ἡ τύχη

¹² Παράθεση ἀπὸ Τρεμπέλα Παν., μν. ἐργ., τόμ.1, σελ. 363-364.

Μέ ὄσα μέχρι τώρα εἶπαμε γίνεται πασιφανές ὅτι μιλῶντας γιά Πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἀποκλείομε ἀπό τήν Χριστιανική Πίστη καί διδασκαλία τήν Τύχη, τήν Μοῖρα ἢ τήν Εἰμαρμένη. Λέει ὁ ἱερός Χρυσόστομος: "Ἄν ὑπάρχη τύχη, δέν ὑπάρχει κρίση· ἄν ὑπάρχη τύχη, δέν ὑπάρχει πίστη· ἄν ὑπάρχη τύχη, Θεός δέν ὑπάρχει· ἄν ὑπάρχη ἀρετή, δέν ὑπάρχει κακία· ἄν ὑπάρχη τύχη, ὅλα ἄδικα, ὅλα ἄσκοπα καί τά ἐνεργοῦμε καί τά ὑποφέρομε. Δέν ὑπάρχει ἔπαινος, δέν ὑπάρχει κατηγορία, δέν ὑπάρχει ντροπή, δέν ὑπάρχει αἰσχύνη, δέν ὑπάρχουν νόμοι, δέν ὑπάρχουν δικαστήρια"¹³. Καί σέ ἄλλο κείμενό του συμπληρώνει: "Πότε θά μάθωμε καλά τόν Κύριό μας; Ἄν ἡ μοῖρα κάνη τούς κακούς καί τούς καλούς, γιατί συμβουλεύεις τό παιδί, γιατί τό νουθετεῖς; Ὅλα εἶναι χωρίς αἰτία καί σκοπό. Ἄφοῦ ἐκείνη κάνει τούς πλούσιους καί τούς φτωχοῦς, μήν τό στείλης σέ σχολεῖα, μή τοῦ ἐξασφαλίσης χρήματα, μήν κάμης τίποτα γιά νά τοῦ μεγαλώσης τήν περιουσία του, κι ἀνάθεσε στή μοῖρα νά τόν φροντίση. Μά δέν ἀποφασίζεις. Βλέπεις ὅτι δέν παραδέχεσαι τή δύναμή της στά μεγαλύτερα καί τήν παραδέχεσαι στά μικρότερα;"¹⁴.

Στόν ἴδιο λόγο του περί Μοίρας καί Προνοίας ὁ ἱερός Πατήρ παρατηρεῖ μεταξύ τῶν ἄλλων: "Βλέπεις σέ ποιόν παραλογισμό μᾶς ἔφερε ὁ λόγος γιά τή μοῖρα; Κανείς δέν εἶναι φρόνιμος, κανείς δέν εἶναι ἄσωτος, κανείς δέν εἶναι πλεονέχτης, κανείς δέν εἶναι δίκαιος, χάθηκε κι ἡ ἀρετή καί ἡ κακία, κι ἄδικα ἤρθαμε σ' αὐτή τή ζωή, καί μᾶλλον ὄχι ἄδικα, ἀλλά καί γιά κακό". Καί καταλήγει: "Εἶναι σά νά ἔσπρωξε κάποιος στόν γκρεμό κι ὕστερα ἔπιασε τόν γκρεμισμένο καί ἀπαιτεῖ τήν τιμωρία του γιατί νά πέση".

Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἀνακεφαλαιώνοντας τήν διδασκαλία τῶν πρό αὐτοῦ πατέρων, γράφει: "Ἀπό αὐτά πού συμβαίνουν, ἀλλά ἐξαρτῶνται ἀπό ἐμᾶς καί ἀλλά ὄχι"¹⁵. "Ἀπό αὐτά πού δέν ἐξαρτῶνται ἀπό ἐμᾶς, ἀλλά, δηλαδή αἱ ἀμοιβαί τῶν πράξεών μας εἰς τήν παροῦσαν καί εἰς τήν μέλλουσαν ζωήν, ἔχουν

¹³ μν. ἐργ. σελ. 292.

¹⁴ μν. ἐργ. σελ. 290.

¹⁵ Τ. Δαμασκηνοῦ, μν. ἐργ., Β'(25)39, σελ. 263.

τάς ἀρχάς των, δηλαδή τάς αἰτίας των, εἰς αὐτά πού ἐξαρτῶνται ἀπό ἐμᾶς, ὅλα ὅμως τά ὑπόλοιπα ἐξαρτῶνται ἀπό τήν θείαν βουλήν. Ἡ δημιουργία δηλαδή ὅλων προῆλθεν ἀπό τόν Θεόν, ἐνῶ ἡ φθορά εἰσήχθη μέ ἀπάτην ἐξ αἰτίας τῆς ἀμαρτίας μας, πρὸς τιμωρίαν καί ὠφέλειαν..... Ὅλα δέ τά ὑπόλοιπα πρέπει νά τά ἀποδώσωμεν εἰς τόν Θεόν· διότι καί ἡ δημιουργία μας εἶναι ἔργον τῆς δημιουργικῆς του δυνάμεως, καί ἡ διατήρησίς μας εἶναι ἔργον τῆς δυνάμεώς του μέ τήν ὁποίαν μᾶς συντηρεῖ, καί ἡ διακυβέρνησις καί ἡ σωτηρία μας εἶναι ἔργα τῆς προνοητικῆς του δυνάμεως, καί ἡ αἰωνία ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἔργον τῆς ἀγαθότητός του δι' ἐκείνους πού διαφυλάττουν τό κατά φύσιν, διά τό ὅποῖον καί μᾶς ἐπλασε"¹⁶.

Τό θέμα τῆς τύχης καί τῆς εἰμαρμένης διαπραγματεύεται κατά θαυμάσιο τρόπο καί ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης στό ἔργο του "Κατά εἰμαρμένης".

6. Πρόνοια καί αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου

Τό τελευταῖο σημεῖο τό ὅποῖο πρέπει νά ἀναλύσουμε εἶναι ἡ σχέση τῆς Προνοίας τοῦ Θεοῦ μέ τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Δηλαδή πῶς συμβιβάζεται ἡ ἐλευθέρα βούληση καί ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν ἀγαθή Πρόνοια τοῦ Θεοῦ σάν παρέμβαση στήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου μέ σκοπό τήν πνευματική του ὠφέλεια.

Εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ "κατ' εἰκόνα Θεοῦ" πλασθεῖς ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται καί ξεχωρίζει ἀπό τά λοιπά ὄντα γιά τό αὐτεξούσιο, τήν ἐλευθερία ἐνεργείας στίς πράξεις του.

Ὁ Ἄπ. Ἰάκωβος σημειώνει στήν ἐπιστολή του ὅτι "διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι" (β' 12). Ἡ ἐλευθερία αὕτη τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐκόστισε ἤδη τήν ἀπό τοῦ Παραδείσου ἔξοδον καί ἀπέβη αἰτία τῆς πτώσεώς του. Ἡ ἴδια ἐλευθερία τόν συνοδεύει σέ ὅλες τίς πράξεις του καί τόν καθιστᾷ ὑπεύθυνο στίς ἐπιλογές του.

Ὁ Χρῆστος Ἄνδροῦτσος παρατηρεῖ: "Καί τά μέν ἄψυχα καί ἄλογα κατευθύνονται κατ' ἀνάγκην πρὸς τό τέλος τοῦ κόσμου δυνάμει τῶν ἐν αὐτοῖς ἐγκειμένων νόμων, εἰς οὓς καί ὑπόκεινται. Ἐπί τήν

¹⁶ Αὐτόθι, Β' 28. 42, σελ. 263.

ἐλευθέραν ὁμως θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπενεργεῖ ἡ θεία πρόνοια ἐσωτερικῶς διεγείρουσα καί ἐνισχύουσα πρὸς τὸ ἀγαθόν. Τῶν κακῶν πράξεων δὲν συμμετέχει ἡ θεία πρόνοια, παραχωροῦσα αὐτάς κατὰ τὸν καθιερωμένον ὅρον, ἤτοι ἀνεχομένη ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου πράξεις, ἃς ἀποστρέφεται· οὐδὲν ἤτιον τὰς ἀκολουθίας τῶν πράξεων τούτων διευθύνει ἡ θεία πρόνοια πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀποφαίνουσα κατὰ τὸν λόγον τοῦτον καί τὸ κακὸν ὑπηρετικὸν τοῦ ἀγαθοῦ"¹⁷. Καί καταλήγει: «Ἐν μὲν τῷ ἀποφασίζειν εἶνε πάντη ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος, τὸ ἀποτέλεσμα ὁμως προσδιορίζεται καί ὑπ' ἄλλων παραγόντων ἢ αἰτίων, ὡς δὲ τοιοῦτον κεῖται ὑπὸ τὴν περιορίζουσιν καί ἄλλων προσδιορίζουσιν αὐτὸ χεῖρα τοῦ Ὑψίστου. Οὕτως ἡ ἐλευθέρα βούλησις "δὲν παραβλάπτεται, ἀλλὰ κρατεῖται καί ἐπιβλέπεται ὑπὸ τῆς θείας προνοίας"¹⁸.

Ἐδῶ ἐντάσσεται καί ἡ ἔκτακτη παρέμβαση τοῦ Θεοῦ στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καί στοὺς νόμους τῆς φύσεως παράγουσα τὰ θαύματα.

Ὁ ἰ. Δαμασκηνός, ἀναλύοντας περαιτέρω τὸν τρόπον τῆς παρεμβάσεως τῆς Θείας Προνοίας στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, γράφει: "Καί ἀπὸ αὐτὰ πού ἀνήκουν εἰς τὴν πρόνοιαν ἄλλα γίνονται, διότι εἶναι εὐάρεστα εἰς αὐτόν, καί ἄλλα κατὰ παραχώρησιν. Καί εἶναι εὐάρεστα εἰς αὐτόν, ὅσα εἶναι καλά χωρὶς ἀντίρρησιν, κατὰ παραχώρησιν δὲ, ὅσα εἶναι κακά. Ἐπιτρέπει δηλαδή συχνά νά εὐρεθῇ εἰς συμφοράς καί ὁ δίκαιος, διὰ νά φανερώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ἀρετὴν πού εἶναι κρυμμένη ἐντός του, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰώβ. Ἄλλοτε ἐπιτρέπει νά συμβῇ κάποιο παράδοξον γεγονός, διὰ νά πραγματοποιήσῃ μέ τὸ γεγονός πού φαίνεται παράδοξον, ἓνα μεγάλο καί θαυμαστόν κατόρθωμα, ὅπως μέ τὸν σταυρόν ἐπραγματοποίησε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ἐπιτρέπει νά ὑποφέρῃ ὁ ὄσιος, διὰ νά μὴ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὴν ὀρθὴν συνείδησιν ἢ καί διὰ νά μὴ παρασυρθῇ εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν δύναμιν καί χάριν πού τοῦ ἐδόθη, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Παύλου"¹⁹.

¹⁷ μν. ἐργ. σελ. 117.

¹⁸ αὐτόθι.

¹⁹ Ἰ. Δαμασκηνοῦ, μν. ἐργ., Β' (28) 42, σελ. 267

Οἱ τρόποι ἐκδηλώσεως τῆς θείας Προνοίας, κατὰ τόν ἱερό Δαμασκηνό εἶναι πολλοί καί δέν μποροῦν νά γίνουν πάντοτε ἀντιληπτοί. "Πρέπει ἐπίσης νά γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἐκλογή αὐτῶν πού εἶναι δυνατόν νά ἐκτελεστοῦν ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπό ἐμᾶς, ἡ ἐκτέλεσις ὁμως συχνά ἐμποδίζεται ἀπό κάποιο σχέδιον τῆς θείας προνοίας"²⁰. Αὐτό γίνεται μέσα στό πλαίσιο τῆς προγνώσεως τοῦ Θεοῦ πάνω στίς τελικές ἀποφάσεις τοῦ ἀνθρώπου. Σ' αὐτούς τούς τρόπους ἐντάσσεται καί ἡ Θεία ἐγκατάλειψη. Ὁ ἱερός πατήρ παρατηρεῖ: "ὑπάρχουν δύο εἴδη τῆς ἐγκαταλείψεως· ὑπάρχει δηλαδή ἐγκατάλειψις οἰκονομική καί διδακτική, καί ὑπάρχει ἐγκατάλειψις πού ὀδηγεῖ εἰς πλήρη ἀπελπισίαν. Οἰκονομική βέβαια καί διδακτική εἶναι αὐτή πού γίνεται διά τήν διόρθωσιν καί σωτηρίαν καί δόξαν αὐτοῦ πού ὑποφέρει ἢ καί διά τόν ζῆλον τῶν ἄλλων καί διά τήν μίμησιν ἢ καί πρός δόξαν Θεοῦ· ἡ τελεία ὁμως ἐγκατάλειψις γίνεται, ὅταν ὁ ἄνθρωπος παραμείνη μέ τήν πρόθεσίν του ἀναίσθητος καί ἀδιόρθωτος, ἢ καλύτερα ἀθεράπευτος, μολονότι ὁ Θεός ἔχει κάμει ὅλα αὐτά πού συντελοῦν εἰς τήν σωτηρίαν· τότε ἀφήνεται εἰς τήν τελείαν καταστροφῆν, ὅπως ὁ Τούδας. Εἶθε νά μᾶς λυπηθῇ ὁ Θεός καί νά μᾶς γλυτώσῃ ἀπό τέτοιου εἴδους ἐγκατάλειψιν"²¹.

Εἶναι τότε πού αἰσθανόμαστε καί ζητοῦμε περισσότερο τήν Παρουσία τοῦ Θεοῦ. "Στό σκοτάδι αἰσθανόμαστε καλύτερα τό φῶς", τό ζητοῦμε, τό πιστεθόμε περισσότερο.

Τό συμπέρασμα τοῦ ἱ. Δαμασκηνοῦ εἶναι ὅτι: "Ὁ Θεός προ-νοεῖ δι' ὅλην τήν δημιουργίαν καί διά μέσου ὅλης τῆς δημιουργίας, εὐεργετῶντας καί διδάσκοντας συχνά ἀκόμη καί διά μέσου τῶν δαιμόνων, ὅπως εἰς τήν περίπτωσιν τοῦ Ἰάβ καί τῶν χοίρων"²².

7. Επίλογος

Κατακλείομε τήν διαπραγμάτευση τοῦ θέματός μας μέ δύο ἀποσπάσματα ἀπό σχετικά κείμενα: Στό

²⁰ αὐτόθι, σελ. 259.

²¹ αὐτόθι, σελ. 269.

²² αὐτόθι, σελ. 271.

ένα, μακαριστός Μητροπολίτης τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, γράφει: "Ἡ ἄρνησις τῆς θείας Προνοίας, ἣτις ὀρθῶς λέγεται ὑπό τῶν Ἁγίων Πατέρων συνεχῆς δημιουργία, εἶνε καί ἄρνησις αὐτῆς τῆς θρησκείας καί τῆς ἠθικῆς, αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, διότι παριστᾷ Αὐτόν ἄσπλαγχνον πρός τά ἴδια ἔργα, πρός τά ἴδια τέκνα. Ὁ ἄνθρωπος ὁμως πάντοτε ἐπίστευσεν εἰς τήν θείαν Πρόνοιαν καί διά τοῦτο πάντοτε προσεύχεται καί ἐπικαλεῖται τήν βοήθειαν ταύτης καί δῆ εἰς τάς δυσχερεῖς περιστάσεις τῆς ζωῆς του. Οὕτω δέ ἡ προσευχή εἶνε ἐνδειξις τρανή τῆς ἐσωτερικῆς καί καθολικῆς πεποιθήσεως εἰς τήν θείαν Πρόνοιαν· εἶνε σάλπιγξ, σαλπίζουσα τήν ἀλήθειαν, ἣν καί αὐτοί οἱ εἰδωλολάτραι ἀποδέχονται· βροντή, ἀπό τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς βροντοφωνοῦσα, ὅτι ὑψίστη Δύναμις καί Σοφία διευθύνει τά βήματά του καί μεταβάλλει τά πράγματα πρός ὠφέλειαν καί σωτηρίαν του"²³.

Τό ἄλλο κείμενο εἶναι ἀπό τόν θησαυρό τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ: "Πρέπει λοιπόν ἔχοντας ἐστραμμένην τήν προσοχήν μας εἰς αὐτά, ὅλα νά τά θαυμάζωμεν, ὅλα νά τά ἐπαινοῦμεν, ὅλα τά ἔργα τῆς προνοίας νά τά δεχώμεθα χωρίς ἐξέτασιν, καί ἂν ἀκόμη φαίνωνται εἰς τούς πολλούς ὅτι εἶναι ἄδικα, διά τόν λόγον ὅτι εἶναι ἄγνωστος καί ἀκατανόητος ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καί μόνον εἰς αὐτόν εἶναι γνωστοί οἱ διαλογισμοί μας καί αἱ πράξεις μας καί αὐτά πού πρόκειται νά συμβοῦν"²⁴.

Ἡ πίστις περί τῆς Προνοίας τοῦ Θεοῦ διδάσκεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀποτελεῖ δέ τόν πυρῆνα τῆς Πατερικῆς ἀγιοπνευματικῆς διδασκαλίας. Ἡ πίστις αὐτή εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη μέ τήν πίστιν περί διακρίσεως (διαφορᾶς) οὐσίας μεταξύ Θεοῦ Δημιουργοῦ καί κτιστῶν ὄντων. Στήν "Κυριακή Προσευχή", καθιερωμένη ἀπό τόν Ἴδιο τόν Κύριο Ἰησοῦ, ὁ πιστός ὁμολογεῖ τήν ἐμπιστοσύνην του στήν θεία Πρόνοια: "Γεννηθήτω τό θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπί τῆς γῆς". Ἐπαφίεται στήν ἀγάπη καί τήν φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μέ τήν ὑπόσχεση τοῦ Κυρίου ὅτι: "Ὅ,τι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω" (Ἰω. ιδ' 13) καί ὅτι: "πάντα ὅσα ἐάν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ, λήψετε"²⁵.

²³ Μητροπολίτου Μεσσηνίας Πολυκάρπου, Λόγοι, σελ. 186.

²⁴ Τ. Δαμασκηνοῦ, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 265.

(Ματθ. κα' 22). Ὁ πιστός ἄνθρωπος, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ του φέρει μὲν πλήρη τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών του συχνά ὁμως ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐπικαλεῖται τὴν δύναμη, τὸ ἔλεος, τὴν πρόνοια καὶ τὴν παρέμβαση τοῦ Θεοῦ στὴν ζωὴ καὶ στὰ ἔργα του. Ἡ ἀπάντηση ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν Θεία βούληση, ὡς ἀνταπόκριση στὴν πίστη τοῦ χριστιανοῦ. Βασικὴ, βεβαίως, προϋπόθεση εἶναι ἡ πίστη, ἡ ἐμπιστοσύνη στὴν Πρόνοια καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατέρα, ὁ Ὅποιος οὐδέποτε ἐγκαταλείπει τὰ τέκνα Του, ὅσο «ἄσωποι υἱοί» καὶ ἂν ἀποδειχθοῦν, ἀναμένοντας τὴν ἐπιστροφή τους, ἐκτός ἐάν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἀρνηθῆ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴν ζωὴ του. Ὁ Θεός "τόν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους" (Ματθ. ε' 45). Ὁ πιστός Χριστιανός, λοιπόν, μακριὰ ἀπὸ μοιρολατρίες καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ πού τοῦ χάρισε ὁ Ἰδιος ὁ Δημιουργός, στηρίζεται μὲ πίστη καὶ ἐμπιστοσύνη στὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἐπίτευξη τῶν πνευματικῶν καὶ τῶν προσκαίρων σκοπῶν του. Εἶναι πράγματι εὐσεβὴς ἡ παράδοση νὰ ἐπιστεγάζει πάντοτε τίς προσπάθειές του αὐτές μὲ τὴν εὐχή: "Ἄν θέλει ὁ Θεός", "Πρῶτα ὁ Θεός", "Ἄν εἶναι θέλημα Θεοῦ" ἢ "Ἦταν θέλημα Θεοῦ".

Ἄς μὴν "ἐπιλανθανόμεθα", λοιπόν, τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐμᾶς. Ἄς ἔχωμε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὴν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ Πατέρα μας γιὰ μᾶς, ἰδιαίτερα στίς στιγμὲς τοῦ πειρασμοῦ, διότι γνωρίζομε ὅτι "καθὼς οἴκτειρει πατὴρ υἱοὺς ὠκτείρησεν Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν· ὅτι αὐτός ἐγνω τό πλάσμα ἡμῶν, ἐμνήσθη ὅτι χοῦς ἐσμέν" (Ψαλμ. ρβ' 13-14). Καὶ ἄς ἔχωμε τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ Εὐεργέτης μας Πανάγαθος Θεός, ὅπως προνόησε νὰ μᾶς χάριση τὴν ζωὴ καὶ τὰ πρόσκαιρα καὶ νὰ ἀποστείλῃ γιὰ μᾶς Σωτῆρα Χριστόν, θὰ προνοήσῃ νὰ μᾶς χάριση καὶ τὰ αἰώνια, ὄχι δὲ μόνον σέ μᾶς, ἀλλὰ "καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ" (Β' Τιμ. δ' 8).